

Моргунова Еліна Сергіївна

Енергетичне громадянство: зміст, важливість концептуальної імплементації в енергетичну політику України

УДК 32:620.9

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-5.10>

Моргунова Еліна Сергіївна
аспірантка відділу правових проблем
політології
Інституту держави і права імені
В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0003-0552-0630

Метою дослідження визначено аналіз концепції енергетичного громадянства як інструмента для розуміння каталогу ролей громадян в енергетичній політиці держави, аргументації важливості урахування положень концепції в енергетичній стратегії України. Поставлено завдання: 1) з'ясувати зміст концепції енергетичного громадянства; 2) дослідити основні ролі суб'єктів енергетичного громадянства в процесі енергетичного переходу, а також з'ясувати, що перешкоджає реалізації таких ролей; 3) розглянути, як концепція енергетичного громадянства імплементується в енергетичну стратегію ЄС в контексті зорієнтованості на «зелений» курс; 4) дослідити значущість для України цієї концепції нині, а особливо – на етапі повоєнного відновлення енергетичного сектора та руху до набуття членства в ЄС. За результатами дослідження зроблено висновок, що за концепцією енергетичного громадянства громадськість позиціюється як активна, зацікавлена сторона енергетичної політики, а не її пасивний об'єкт. Енергетичне громадянство включає вимоги щодо поінформованості, обізнаності, навичок, відповідальної поведінки, небайдужості та под. Зміст енергетичного громадянства полягає у широкому спектрі дій/бездіяльності задля підтримки енергетичного переходу або реагування та ті чи інші аспекти енергетичної політики держави. Цей тип «громадянства» означає свідомий вибір діяти в напрямку підтримки «чистих» джерел енергії, енергоощадності, енергоефективності та под., тобто енергетично безпечної моделі поведінки. Ця концепція розкриває можливості окремих осіб, місцевих громад, бізнесу, неурядових організацій та ін. сприяти більш стійкій, безпечній енергетичній системі. Проаналізовано ролі суб'єктів енергетичного громадянства (споживачів енергетичних послуг; просумерів та просумагерів; учасників протестів та рухів; політиків; суб'єктів господарювання; енергетичну спільноту). Наголошено, що залучення широкого спектра суб'єктів до розробки та реалізації енергетичної політики має стати частиною вітчизняної стратегії енергетичної політики.

Ключові слова: концепція енергетичного громадянства, енергетична політика, енергетичний перехід, енергетична безпека, суб'єкти енергетичного громадянства.

Вступ. Відповідно до дорожньої карти заходів «Європейський зелений курс», досягнення енергетичного переходу, метою якого є формування стійкої та низьковуглецевої енергетичної системи, вимагає активної участі широкого кола індивідуальних та колективних суб'єктів. У вітчизняному політико-правовому дискурсі концепт «енергетичне громадянство» не використовувався, наскільки показав наш моніторинг історіографії, однак закордонна наука вже понад два десятиліття оперує ним (англ. energy citizenship). Це актуалізує вивчення енергетичного громадянства як концепції, практичне впровадження якої вбачається важливим в частині мети здійснити енергетичний перехід. Особливої значущості це набуває в контексті перспективи повоєнного відновлення енергетичного сектора України, позаяк відбудова має узгоджуватися зі сучасною енергетичною стратегією ЄС. У новій моделі енергетичної системи має, за нашою оцінкою, істотно зрости роль широкого спектра недержавних індивідуальних та колективних акторів енергетичної політики.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз концепції енергетичного громадянства як інструмента для розуміння каталогу ролей індивідуальних та колективних суб'єктів у енергетичній

політиці держави, аргументації важливості урахування положень концепції в енергетичній стратегії України. Ставимо завдання: 1) з'ясувати зміст концепції енергетичного громадянства; 2) розглянути, як концепція енергетичного громадянства імплементується в енергетичну стратегію ЄС в контексті зорієнтованості на «зелений» курс; 3) дослідити основні ролі суб'єктів енергетичного громадянства в процесі енергетичного переходу, а також проблемами, які перешкоджають реалізації таких ролей; 4) дослідити значущість для України цієї концепції, особливо на етапі повоєнного відновлення енергетичного сектора та руху до набуття членства в ЄС.

Методи дослідження. До вивчення проблеми енергетичного громадянства було застосовано неінституційний та аксіологічний методи. Неінституційний аналіз дозволив з'ясувати коло суб'єктів енергетичного громадянства, їх взаємодію з державою в частині реалізації цілей та завдань енергетичної політики. Аксіологічний аналіз уможливив з'ясування, як панівні в тій чи іншій спільноті цінності сприяють розширенню мережі суб'єктів енергетичного громадянства, їх активності.

Результати. Найперше, уточнимо: категорія «громадянство» не має тут усталеного розуміння

в значенні стійкого політико-правового зв'язку між особою та державою. У найпростішому тлумаченні «енергетичне громадянство» означає, що громадяни є активними учасниками процесів функціонування енергетичних систем, сприяють своїми діями енергетичному переходу. Енергетичне громадянство передбачає усвідомлення недержавними індивідуальними та колективними акторами своєї важливої ролі в енергетичному переході. Енергетичне громадянство означає свідомий вибір діяти в напрямку підтримки «чистих» джерел енергії, енергоощадності, енергоефективності та под. Ключовими характеристика енергетичного громадянства є відповідальна та активна позиція щодо енергетичних проблем.

Енергетичне громадянство означає активну участь окремих осіб і колективних суб'єктів в енергетичній системі в межах певної географічної території [30]. Активна участь може проявлятися у встановленні сонячних панелей, участі у громадських проєктах з відновлюваної енергетики, підтримці політики, що сприяє «чистій» енергетиці, переходу до енергоефективних технологій тощо. Концепція енергетичного громадянства розглядається як спосіб розширення можливостей окремих осіб і громад у тому, щоб взяти під контроль своє енергетичне майбутнє та сприяти екологічності енергетичної системи.

Ролі суб'єктів енергетичного громадянства в процесі енергетичного переходу дуже різняться. Це і громадяни як відповідальні споживачі енергії, члени неурядових організацій екологічно-енергетичного спрямування, учасники протестів, просьюмери (виробники й водночас споживачі «чистої» енергії), суб'єкти господарювання на енергетичному ринку, політики та ін. Це доволі широкий спектр ролей в енергетичному переході. Відтак державна політика, спрямована на енергетичний перехід, повинна враховувати позиції, інтереси всіх типів «енергетичних громадян». Щоб ефективно підтримувати інклюзивний і справедливий енергетичний перехід, політичні заходи та інструменти втручання повинні враховувати різноманітні перешкоди, рушійні сили, мотивацію, а також соціально-економічний контекст різноманітних зацікавлених сторін.

Залучення громадян, їх спільнот та широкого кола інших акторів до розробки та реалізації політики розглядається демократичними державами та наддержавними організаціями як основа для підвищення легітимності та ефективності енергетичної політики [7]. Уважаємо, що це має стати важливою частиною вітчизняної стратегії енергетичної політики. Для держави та громадян важливо розвинути ті цінності, навички, уміння, знання, які притаманні суб'єктам енергетичного громадянства. Це актуалізує розгляд нами цього питання.

Громадяни повинні розглядатися як «важливі учасники інноваційного процесу, які формують

нові процедури та впроваджують системні зміни» [31]. Залучення громадян є надважливим чинником для переходу на «чисту» енергетику [1]. Інтегрування громадян до процесів прийняття рішень, пов'язаних з енергетикою, позитивно впливатиме на розуміння владою настроїв, проблем домогосподарств та громад, а відтак – і на прийняття рішень щодо декарбонізації за ситуації, коли енергетичний перехід наштовхується на проблеми, зумовлені соціальними нерівностями [32]. Досягнення чесного, інклюзивного та справедливого енергетичного переходу вимагає відповідної політики, належної співпраці між зацікавленими сторонами, реалістичних бізнес-моделей, активних і небайдужих громадян [34].

Власне у результаті розуміння важливості урахування неоднорідності поведінки людей в ході енергетичного переходу, у західному науковому дискурсі й з'явилася концепція енергетичного громадянства. Вона нині є підґрунтям енергетичних реформ, позаяк містить нове визначення громадян в енергетичній системі. У рамках цієї концепції громадськість розглядається як активна, зацікавлена сторона в еволюції енергетичної системи [3; 4], а не пасивний об'єкт енергетичної політики. В межах такого підходу громадяни, їх спільноти не сприймаються як звичайні користувачі енергосистеми, а позиціюються як важливі актори енергетичної системи [3].

Важливо прийняти факт різноманітності людської поведінки під час розробки політики щодо взаємодії людини та довкілля, зокрема в площині енергокористування, енергозбереження [28]. Розгляд ключових факторів, які сприяють/перешкоджають сталій енергетичній поведінці, має вирішальне значення для досягнення ефективної політики та системних змін [33].

Енергетичне громадянство включає різноманітні характеристики, як-от: інформованість, обізнаність, навички, відповідальна поведінка, небайдужість і т. ін. Перехід від енергетичної системи, що базується на викопному паливі, до «чистої» енергетики потребує перегляду соціальних ролей, обов'язків [21]. Енергетичне громадянство передбачає, що громадськість сприймається як активний, а не пасивний суб'єкт процесів перебудови енергетичної системи. Потенціал для дій об'єднаний поняттями прав і обов'язків всього суспільства щодо боротьби з наслідками споживання викопних джерел енергії, зокрема зміною клімату [3, с. 71]. Як обізнаність, так і дія, є частиною енергетичного громадянства [3, с. 72]; воно передбачає усвідомлення кожним відповідальності за подальші зміни клімату, енергетичну бідність тощо.

Низка проведених закордонними ученими досліджень засвідчила доволі широкий спектр дій громадяни, які цікавляться питаннями енергетичної політики. Вони діють як окремі особи, впрова-

джуючи заходи з енергоефективності у своїх домогосподарствах, або як частина більших груп, як-от групи кліматичних активістів [25], місцевих енергетичних груп, які виступають за впровадження проєктів відновлювальної енергетики [12], долучаються до різноманітних низових ініціатив [19] і т. ін.

Загалом впровадження концепції енергетичного громадянства створює простір для ініціатив неурядових акторів (як НУО, так і приватних осіб), наприклад: створення громадських проєктів з впровадження об'єктів відновлюваної енергетики; організацій кампаній з проблем енергозбереження; перехід окремих домогосподарств на «зелені» джерела енергії; відмова від звичних технологій на користь енергоощадних, як-от заміна традиційних ламп розжарювання на світлодіодні; правильне утеплення помешкання задля мінімізації використання електрообігрівачів тощо. Концепція енергетичного громадянства розглядає громадян як соціально активних акторів, мотивованих залучатися до сталого енергетичного переходу, зацікавлених в енергоощадності.

За нашими оцінками, енергетичне громадянство характеризує не лише дія, а й бездіяльність як модель поведінки. Наприклад, свідоме утримання від користування певними побутовими електроприладами в години пікового навантаження на електромережі; відмова від вмикання одночасно кількох потужних електроприладів, які різко збільшують навантаження на мережу; утримання від використання приватного автотранспорту і т. ін. Отже, зміст енергетичного громадянства полягає у широкому спектрі дій та бездіяльності задля підтримки енергетичного переходу або реагування на ті чи інші питання енергетичної політики держави. Ці дії проявляються по-різному в різних типах «енергетичних громадян»: споживачі, просьюмери, члени НУО енергетично-екологічного спрямування та ін. [30]. Відтак очевидно, що ролі конкретного типу «енергетичних громадян» різняться. Вочевидь, у межах державної енергетичної політики важливо розуміти особливості кожного з таких акторів та як їх можна залучити до реалізації або ж критичного обговорення енергетичного курсу держави.

Детальніше схарактеризуємо ролі кожного з основних типів «енергетичних громадян»: споживачів енергетичних послуг; просьюмерів та просумагерів; учасників протестів та рухів; політиків; суб'єктів господарювання; енергетичної спільноти.

1. *Споживачі*. Чисельно це основний тип у спектрі можливих «енергетичних громадян». Очевидно, що їх поведінка дуже відмінна і не може бути представлена як якась єдина модель. Щоб зрозуміти роль споживачів та мати змогу в межах державної енергетичної політики впливати на їх поведінку, важливо враховувати, що споживачі – це не просто користувачі енергетичних послуг. Споживач

може бути інвестором (дії, пов'язані з придбанням нового обладнання, як є енергоощадним). Споживач здійснює технічне обслуговування, наприклад, встановлює технології енергозбереження в системах опалення та гарячого водопостачання, утеплює фасад будинку, реставрує покрівлю з впровадженням новітніх технологій тощо.

Власне тут для держави дуже важливо розуміти, як можна стимулювати споживачів електроенергії інвестувати в енергозбереження. Це особливо значимо за ситуації, коли доходи громадян є низькими, а держава може/не може надати підтримку для збільшення енергоефективності домогосподарств. На рівні держави, місцевих громад мають проводитися роз'яснювальні кампанії, де доступно пояснювалася б суть тої чи іншої технології, вартість її придбання, потенційні фінансові переваги впровадження технологічних новацій і т. ін. Для того, щоб формувалася енергозберігаюча поведінка громадян та відбувалося інвестування в енергоефективні прилади та утеплення будинків, держава не має займати позицію пасивного спостерігача, а повинна активно формувати енергетичну культуру населення за не менш активної ролі органів місцевого самоврядування, неурядових організацій. Очевидно, що апелювання до аргументів про глобальні кліматичні зміни та енергетичну бідність буде менш ефективним сценарієм інформаційних кампаній для населення, аніж демонстрація на конкретних цифрах, якими є затрати на впровадження певної технології та якою може бути конкретна вигода для бюджету домогосподарства. Окрім цього важливо, щоб державою реалізовувалися ініціативи, які б мотивували громадян інвестувати в енергоощадні технології: зниження податків, субсидії, позики на вигідних умовах тощо.

Однак окрім інвестиційної поведінки, потрібно формувати ще й технологічну грамотність споживачів. Мають заповнюватися прогалини у знаннях про різні технологічні новації та їх корисність. Важливо формувати культуру енергоспоживання, однак ті цінності, які поширює держава, мають синхронізуватися з відповідними інфраструктурними чи іншими інвестиціями. До прикладу, популяризація велотранспорту як альтернативи приватному автотранспорту має синхронізуватися з прокладанням велодоріжок, облаштуванням велопарковок, інформуванням велосипедистів про нові веломаршрути або ділянки, на яких ускладнений рух тощо. Так само популяризація електромобілів має синхронізуватися зі збільшенням чисельності станцій заряджання таких транспортних засобів.

2. *Просьюмери та просумагери*. Просьюмер по різному визначається у наукових дослідженнях. Одні учені визначають просьюмера як «споживача енергії, який і споживає, і генерує енергію» [26, с. 483]. Інші дослідники, характеризуючи про-

сьюмерів, додають фінансовий компонент: вони виробляють, споживають енергію та продають її надлишок [16].

Також дослідниками [2] було виокремлено в межах просьюмерів такий їх різновид, як просумаґер (англ. prosumer). Цей тип «енергетичного громадянина» не тільки споживає та виробляє електроенергію, але й накопичує її.

Наразі кількість закордонних досліджень про просьюмерів і просумаґерів, їх місце у реалізації енергетичної політики є незначна, що не дозволяє уповні оцінити їх значущість [11; 29; 30]. Попри недостатнє вивчення проблеми, наявні світові кейси засвідчують: формуванню таких ролей «енергетичних громадян», як просьюмер та просумаґер, сприяє державна підтримка, підтверджені фінансові переваги їх діяльності, а перешкодами є відсутність відповідної політики (законодавства), висока вартість технологій, недовіра громадян щодо рентабельності таких технологій тощо [17]. Чинниками, які впливають на просьюмеризм, є екологічна свідомість громадян [14], усталені соціальні норми [27], наявність фінансової та інституційної підтримки з боку держави [24] та ін. Відтак держава, якщо зацікавлена у таких новітніх «енергетичних» ролях своїх громадян, має звертати увагу на матеріально-технічні, законотворчі, інформаційно-комунікаційні та ін. способи активізації громадян.

3. *Учасники протестів та рухів* [13]. Такі громадяни взаємодіють з енергетичною системою, беручи участь в протестах і рухах за чи навіть проти енергетичного переходу. Їх дії можуть мати характер політичного активізму (голосування, активність у політичній партії екологічного спрямування) або громадського активізму (демонстрації, пікети, підписання петицій тощо).

Сучасна масштабність екологічних рухів, природоохоронного сегмента в структурі об'єднань громадян позитивно сприяє рухам за енергетичний перехід. Чинниками, які сприяють згуртуванню прихильників енергетичного переходу є віра в силу громадськості, усвідомлення масштабності екологічних загроз від викопних джерел енергії, відчуття свого роду провини за шкоду, заподіяну довкіллю тощо [10]. Однак потрібно врахувати, що є й акції противників «зеленого» переходу і мотиви участі в них зовсім інші. При цьому ці причини можуть бути як матеріалістичного, так і нематеріалістичного характеру. Наприклад, у Південноафриканській Республіці причиною протестів (березень 2017 р.) проти «зеленої» енергетики були побоювання вивільнення великої кількості працівників з сектора вугільної енергетики, а відтак – зростання безробіття [15]. Натомість у Норвегії протести (лютий 2023 р.) проти вітрових турбін на півострові Фосен були спрямовані на захист оленярства, позаяк землі традиційного випасу стали непридатними через шум, що відлякує тварин [23].

4. *Політики*. Вони відіграють унікальну роль в енергетичній системі, оскільки зазнають різних форм тиску, відповідають за представлення інтересів уряду чи політичної партії, лобіюють ті чи інші питання. Політики, передусім депутати законотворчого органу держави, відповідальні за прийняття рішень щодо нових стратегій, прийняття нормативних актів, які унормовують функціонування енергетичного сектора.

5. *Суб'єкти господарювання*. Йдеться про юридичних осіб з різними організаційно-правовими формами підприємницької діяльності. Вони відіграють роль в енергосистемі через свою передусім господарську, а також благодійну діяльність. Нині імідж компаній визначає зокрема й те, чи інвестують вони в енергоефективність. Найважливішим проявом їх активності є впровадження новітніх енергозберігаючих технологій.

Наприклад, авіакомпанії переходять більш екологічне паливо (змішування стійкого авіаційного палива з гасом у щораз більших пропорціях), а до 2050 року найбільші з них зобов'язалися скоротити викиди двоокису вуглецю до нульового рівня. Також близько 40 авіакомпаній у світі (Delta Air Lines, British Airways, Lufthansa, KLM, Ryanair, Wizzair та ін.) реалізують програми, за якими пасажирів та корпорації, які хочуть компенсувати викиди від своїх авіаперельотів, можуть зробити це за допомогою добровільних програм компенсації викидів вуглецю. Відтак вартість перельоту дещо зростає завдяки добровільному бажанню пасажирів долучитися до фінансування проєктів, які компенсують викиди CO₂. На цьому прикладі показані ролі і споживача (пасажирів), і суб'єктів господарювання (авіакомпаній).

Можна виділити чотири основні мотиви для суб'єктів господарювання інвестувати, наприклад, в інфраструктуру для виробництва енергії: 1) захист довкілля; 2) фінансова вигода; 3) покращення іміджу на ринку як соціально відповідального бізнесу; 4) можливість стати енергетично самодостатнім й не бути залежним від нестабільних цін на енергоносії, енергодефіциту тощо. Дослідники [35] вказують, що основними факторами інвестування в інфраструктуру виробництва енергії суб'єктами господарювання є доступність технічних і адміністративних знань, механізмів фінансової підтримки.

На готовність компаній впроваджувати нові технології впливає їхнє ставлення до інновацій, наявні соціальні норми, здатність ефективно контролювати впровадження інновації [8; 22]. Ставлення до інновацій формується оцінкою екологічних та економічних ризиків. Соціальні норми узалежнені від спільноти, а також ринкового та регуляторного тиску. Контроль над інноваціями визначається технологічними та організаційними можливостями. Інші важливі фактори, які слід враховувати,

включають стратегічні альянси бізнесу та мережі співпраці, які впливають на впровадження нових технологій. Зауважимо, що в цих процесах великою є роль держави в частині надання підтримки тим суб'єктам господарювання, які бажають технологічно модернізуватися в частині енергозберігаючих технологій або переходу на «чисті» джерела енергії.

6. *Енергетична спільнота*. Мова про спільноту споживачів енергії, які «розділяють спільні інтереси та/або ставлення до послуг, що надаються енергетичними спільнотами (наприклад, діяльність з виробництва, зберігання, споживання та продажу енергії) [...] [і] унормовані правовою базою або є юридичною особою» [18, с. 27]. До прикладу, у ЄС енергетичні спільноти унормовані законодавством. Зокрема, термін енергетичне співтовариство використовується в контексті: 1) «громадське енергетичне співтовариство» (англ. citizen energy community, CEC) у Директиві Європейського парламенту про електроенергетику 2019/944 [6]; 2) «спільнота відновлюваної енергії» (англ. renewable energy community, REC) у Директиві про відновлювані джерела енергії 2018/2001 [5]. Обидва типи спільнот створюються як юридичні особи, головною метою яких є забезпечення переваг для громад – екологічних, соціальних, економічних. Також під «енергетичною спільнотою» розуміють і місцеві енергетичні спільноти (англ. local energy communities, LEC), і віртуальні енергетичні спільноти. LEC – це групи споживачів енергії або споживачів, які живуть у певних географічних межах, тоді як віртуальні енергетичні спільноти – це групи, які об'єднуються на основі певних критеріїв, наприклад, зацікавленість купувати «зелену» енергію.

Чинниками, які стимулюють створення та функціонування різних енергетичних спільнот, є їх здатність впливати на місцеву енергетичну політику, зниження витрат на енергію, надійне постачання, зменшення залежності від централізованого електропостачання, підвищення енергетичної безпеки, фінансова вигода та ін.

Отже, на прикладі ЄС ми вказали на основні типи «енергетичних громадян». Такі їх типи наявні в усіх державах, які переходять від викопних до відновлювальних джерел енергії. Очевидно, що цей перелік неповний. До прикладу, науковці та експерти мають потенціал відігравати важливу роль у енергетичному переході, позаяк здатні діяти як посередники між споживачами та політиками [20]. Саме ЄС є світовим лідером з просування тези про центральну роль громадян у енергетичному переході, а нині вдосконалює політику, яка сприяє залученню громадян до цього процесу.

Висновки. Концепція енергетичного громадянства є інструментом для розуміння ролі різного типу індивідуальних та колективних акторів у про-

цесі переходу до стійкої низьковуглецевої енергетичної системи. За цією концепцією не лише держава, а й інші суб'єкти є мотивовані, активні у реалізації енергетичної політики. Енергетичне громадянство включає вимоги щодо поінформованості, обізнаності, навичок, відповідальної поведінки, небайдужості й т. ін. Зміст енергетичного громадянства полягає у широкому спектрі дій/бездіяльності задля підтримки енергетичного переходу, реагування та ті чи інші аспекти енергетичної політики держави. Цей тип «громадянства» передбачає підтримку «зеленої» енергетики, енергоощадності, енергоефективності і под., тобто енергетично безпечної моделі поведінки. Отже, енергетичне громадянство – це концепція, що закликає бути відповідальними споживачами та суб'єктами використання та виробництва енергії. Це означає усвідомлене використання енергії з метою зменшення власного руйнівного впливу на довкілля та енергетичну систему.

Каталог ролей суб'єктів енергетичного громадянства включає: споживачів енергетичних послуг; просьюмерів та просумаґерів; учасників протестів та рухів; політиків; суб'єктів господарювання; енергетичну спільноту та ін. Енергетичне громадянство передбачає усвідомлення індивідуальними та колективними акторами своєї важливої ролі в енергетичному переході, розуміння того, як їх моделі поведінки узгоджуються з метою переходу від викопних до «чистих» джерел енергії.

Метою енергетичного громадянства є забезпечення стійкого, ефективного та екологічно чистого енергетичного розвитку шляхом зміни цінностей та поведінки усіх суб'єктів енергоспоживання. Культура енергетичного громадянства спрямована на створення сталого та енергоефективного суспільства, де громадяни активно долучаються до раціонального використання ресурсів та захисту довкілля. Вона формує відповідальність та усвідомлення наслідків власних дій/бездіяльності у сфері енергетики, спонукає до прийняття енергоефективних рішень на рівні індивіда, територіальної громади та держави.

Основними принципами енергетичного громадянства є: 1) енергоефективність: зменшення споживання енергії шляхом впровадження енергоощадних технологій і практик у повсякденній діяльності; 2) використання відновлюваних джерел енергії: поступовий перехід від використання вуглеводневих джерел енергії до відновлюваних (сонячна, вітрова, гідро- та геотермальна енергія); 3) участь у розвитку енергетичної інфраструктури: активний вплив громадян на прийняття рішень щодо будівництва та розвитку енергетичних систем у своєму регіоні, підтримка альтернативних проєктів та ініціатив; 4) освіта та свідоме споживання: підвищення інформованості громадян щодо енергії; формування культури її споживання

з урахуванням впливу на довкілля; активна участь у програмах та заходах, спрямованих на підвищення енергетичної ефективності і под.

Сьогодні залучення широкого спектра індивідуальних і колективних акторів до розробки та реалізації енергетичної політики розглядається в демократичних державах та наддержавних організаціях основою підвищення легітимності та ефективності енергетичної політики. За сучасних політичних, екологічних та інших викликів громадськість, соціально відповідальний бізнес та інші суб'єкти енергетичного громадянства не можуть залишатися пасивними спостерігачами процесів зміни архітектури енергетичної системи.

Уважаємо, що залучення широкого спектра суб'єктів до розробки та реалізації енергетичної політики має стати частиною й вітчизняної стратегії енергетичної політики. Для України це новий виклик, однак урахування цієї прогресивної тенденції необхідне з огляду на євроінтеграційний курс нашої держави. У розробці справді дієвої енергетичної стратегії нашої держави, на основі якої буде здійснюватися повоєнна відбудова енергетичного сектора, важливо враховувати широкий спектр суб'єктів енергетичної політики та інтересів, завдяки яким уможливиться складний перехід до «зеленої» енергетики. Важливо створити можливості для широкої участі громадян, їх об'єднань, соціально відповідального бізнесу та інших суб'єктів у процесах визначення конфігурації та реалізації енергетичної політики. Найпершим завданням у цьому процесі є формування культури енергетичного громадянства через поширення знань, навичок і цінностей, які сприяють раціональному та відповідальному використанню енергії, зменшенню негативного впливу людини на довкілля.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Campos I., Marín-González E. People in transitions: energy citizenship, prosumerism and social movements in Europe. *Energy Research & Social Science*. 2020. Vol. 69, article 101718.
2. Consumer, Prosumer, Prosumager: How Service Innovations Will Disrupt the Utility Business Model (1st ed.) / F. Sioshansi (Ed.). Cambridge: Academic Press, 2019. 550 p.
3. Devine-Wright P. Energy citizenship: psychological aspects of evolution in sustainable energy technologies. In: *Governing Technology for Sustainability* / J. Murphy (Eds.). Oxford: Routledge, 2007. P. 63–86.
4. Devine-Wright P. Towards zero-carbon: citizenship, responsibility and the public acceptability of sustainable energy technologies. In: *Proceedings of the Conference C81 of the Solar Energy Society, UK section of the International Solar Energy Society*. 2004. Vol. 21. P. 51–62.
5. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast). *Official Journal of the European Union*. 2018. 12 Dec. L 328/82.
6. Directive (EU) 2019/944 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 on common rules for the internal market in electricity (recast). *Official Journal of the European Union*. 2019. 14 Jun. L 158/125.
7. European Commission. *Communication from the commission: the European green deal. COM(2019) 640 final, 1-24*. URL: https://commission.europa.eu/publications/communication-european-green-deal_en (дата звернення: 30.07.2023).
8. Freire P. A. Enhancing innovation through behavioral stimulation: the use of behavioral determinants of innovation in the implementation of eco-innovation processes in industrial sectors and companies. *Journal of Cleaner Production*. 2018. Vol. 170. P. 1677–1687.
9. Fritsche I., Barth M., Jugert P. et al. A social identity model of pro-environmental action (SIMPEA). *Psychological Review*. 2018. Vol. 125 (2). P. 245–269.
10. Furlong C., Vignoles V. L. Social identification in collective climate activism: predicting participation in the environmental movement, extinction rebellion. *Identity*. 2021. Vol. 21 (1). P. 20–35.
11. Green R., Staffell I. “Prosumage” and the British electricity market. *Economics of Energy & Environmental Policy*. 2017. Vol. 6 (1). P. 33–50.
12. Hasanov M., Zuidema C. The transformative power of self-organization: towards a conceptual framework for understanding local energy initiatives in The Netherlands. *Energy Research & Social Science*. 2018. Vol. 37. P. 85–93.
13. Hoppe T., Graf A., Warbroek W. D. B. et al. Local governments supporting local energy initiatives: lessons from the best practices of saerbeek (Germany) and lochem (The Netherlands). *Sustainability*. 2015. Vol. 7 (2). P. 1900–1931.
14. Inderberg T. H. J., Tews K., Turner B. Is there a prosumer pathway? Exploring household solar energy development in Germany, Norway, and the United Kingdom. *Energy Research & Social Science*. 2018. Vol. 42. P. 258–269.
15. Isilow H. S. Africa's coal truck drivers protest renewable energy. URL: <https://www.aa.com.tr/en/energy/electricity/s-africas-coal-truck-drivers-protest-renewable-energy/3422> (дата звернення: 21.03.2022).
16. Karnouskos S. Future smart grid prosumer services. In: *2nd IEEE PES International Conference and Exhibition on Innovative Smart Grid Technologies*. Manchester, 2011. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/xpl/conhome/6151917/proceeding> (дата звернення: 31.07.2022).
17. Khan I. Drivers, enablers, and barriers to prosumerism in Bangladesh: a sustainable solution to energy poverty? *Energy Research & Social Science*. 2019. Vol. 55. P. 82–92.
18. Koirala B., de Koning N., Kort J. et al. *Deliverable D3.1 Overview of barriers and drivers for consumer engagement in demand response*. URL: https://www.brightproject.eu/wp-content/uploads/2021/12/BRIGHT_D3.1_TNO.pdf (дата звернення: 30.03.2022).
19. Kooij H. J., Oteman M., Veenman S. et al. Between grassroots and treetops: community power and institutional dependence in the renewable energy sector

in Denmark, Sweden and The Netherlands. *Energy Research & Social Science*. 2018. Vol. 37. P. 52–64.

20. Kythreotis A. P., Mantyka-Pringle C., Mercer T. G. et al. Citizen social science for more integrative and effective climate action: a science-policy perspective. *Frontiers in Environmental Science*. 2019. Vol. 7, article 10.

21. Lennon B., Dunphy N., Gaffney C. et al. Citizen or consumer? Reconsidering energy citizenship. *Journal of Environmental Policy & Planning*. 2020. Vol. 22 (2). P. 184–197.

22. Montalvo C. C. *Environmental Policy and Technological Innovation: Why Firms Do Adopt or Reject New Technologies?* Cheltenham: Edward Elgar, 2002. 320 p.

23. Nugent C. Why Greta Thunberg and Other Climate Activists Are Protesting Wind Farms in Norway. *Time*. 2023. 28 Feb.

24. Nygrén N. A., Kontio P., Lyytimäki J. et al. Early adopters boosting the diffusion of sustainable small-scale energy solutions. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2015. Vol. 46. P. 79–87.

25. Radtke J. A closer look inside collaborative action: civic engagement and participation in community energy initiatives. *People, Place and Policy*. 2014. Vol. 8 (3). P. 235–248.

26. Rathnayaka A. D., Potdar V., Ou M. H. Prosumer management in socio-technical smart grid. *Proceedings of the CUBE International Information Technology Conference*. Pune, 2012. P. 483–489.

27. Rode J., Weber A. Does localized imitation drive technology adoption? A case study on rooftop photovoltaic systems in Germany. *Journal of Environmental Economics and Management*. 2016. Vol. 78. P. 38–48.

28. Schill C., Anderies J. M., Lindahl T. et al. A more dynamic understanding of human behaviour for the Anthropocene. *Nature Sustainability*. 2019. Vol. 2 (12). P. 1075–1082.

29. Schill W. P., Zerrahn A., Kunz F. Prosumage of solar electricity: pros, cons, and the system perspective. *Economics of Energy & Environmental Policy*. 2017. Vol. 6 (1). P. 7–32.

30. Schindwein L. F., Montalvo C. Energy citizenship: Accounting for the heterogeneity of human behaviours within energy transition. *Energy Policy*. 2023. Vol. 180, article 113662.

31. Schot J., Kanger L., Verbong G. The roles of users in shaping transitions to new energy systems. *Nature Energy*. 2016. Vol. 1 (5). P. 1–7. URL: 10.1038/nenergy.2016.54 (дата звернення: 19.03.2023).

32. Sovacool B. K., Turnheim B., Martiskainen M. et al. Guides or gatekeepers? Incumbent-oriented transition intermediaries in a low-carbon era. *Energy Research & Social Science*. 2020. Vol. 66, article 101490.

33. Steg L., Perlaviciute G., Sovacool B. K. et al. A research agenda to better understand the human dimensions of energy transitions. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.672776/full> (дата звернення: 29.12.2022).

34. Wees M. van, Revilla B. P., Fitzgerald H. et al. Energy citizenship in positive energy districts – towards a transdisciplinary approach to impact assessment. *Buildings*. 2022. Vol. 12 (2). URL: 10.3390/buildings12020186 (дата звернення: 29.07.2023).

35. Wesche J. P., Dütschke E. Organisations as electricity agents: identifying success factors to become a prosumer. *Journal of Cleaner Production*. 2021. Vol. 315, article 127888.

Energy citizenship: content, importance of conceptual implementation in the energy policy of Ukraine

Morhunova Elina Serhiivna

Postgraduate Student

V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine

Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0552-0630

The purpose of the study is to analyze the concept of energy citizenship as a tool for understanding the catalog of roles of citizens in the energy policy of the state, arguing the importance of taking into account the provisions of the concept in the energy strategy of Ukraine. The task was set: 1) to determine the meaning of the concept of energy citizenship; 2) to investigate the main roles of subjects of energy citizenship in the process of energy transition, as well as to find out what prevents the implementation of such roles; 3) consider how the concept of energy citizenship is implemented in the energy strategy of the EU in the context of orientation towards the “green” course; 4) to investigate the significance of this concept for Ukraine today, and especially at the stage of the post-war recovery of the energy sector and the movement towards EU membership. According to the results of the research, it was concluded that the public is positioned as an active, interested party of energy policy, and not its passive object, according to the concept of energy citizenship. Energy citizenship includes requirements for awareness, consciousness, skills, responsible behavior, consideration, etc. The content of energy citizenship consists in a wide range of actions / inactions to support the energy transition or response and certain aspects of the energy policy of the state. This type of “citizenship” means a conscious choice to act in the direction of supporting “clean” energy sources, energy saving, energy efficiency, etc., that is, an energy-safe behavior model. This concept reveals the possibilities of individuals, local communities, businesses, non-governmental organizations, etc. contribute to a more sustainable, secure energy system. The roles of subjects of energy citizenship (consumers of energy services; prosumers and prosumagers; participants in protests and movements; politicians; business entities; energy community) were analyzed. It was emphasized that the involvement of a wide range of subjects in the development and implementation of energy policy should become part of the domestic energy policy strategy.

Key words: concept of energy citizenship, energy policy, energy transition, energy security, subjects of energy citizenship.